

Wat is er mis met de Waddenzee? Eiders verkiezen de Noordzee

In een recent verschenen werkdocument (Nr RIKZ/IT/2001.814x) van het Rijksinstituut voor Kust en Zee worden de resultaten gepresenteerd van de midwinterzee-eendentelling in de Waddenzee en Noordzeekustzone voor januari 2001. De cijfers worden vergeleken met die voor de jaren 1993-2000, de periode waarin het RIKZ deze tellingen (per vliegtuig) uitvoerde. De resultaten zijn opmerkelijk en geven aanleiding tot grote zorg. Vooral de eidereend doet het slecht in Nederland, met name in het gebied waar deze soort altijd een sterke voorkeur voor had: de (westelijke) Waddenzee. Nog nooit telde Rijkswaterstaat zo weinig eiders (31.926) in de Waddenzee en nog nooit zo veel (82.305) op de Noordzee. Het rapport geeft dit niet aan, maar in feite zijn nog nooit zo weinig eiders in de Waddenzee geteld bij een vliegtuigtelling sinds voor het eerst de hele Waddenzee op deze manier werd geteld door Kees Swennen in de jaren 1960. Vorig jaar was ook al zo'n dieptepunt met 51.357 eiders in de Waddenzee (Kees Swennen telde er altijd méér in de jaren 60, 70, 80 en bij zijn laatste telling in 1991).

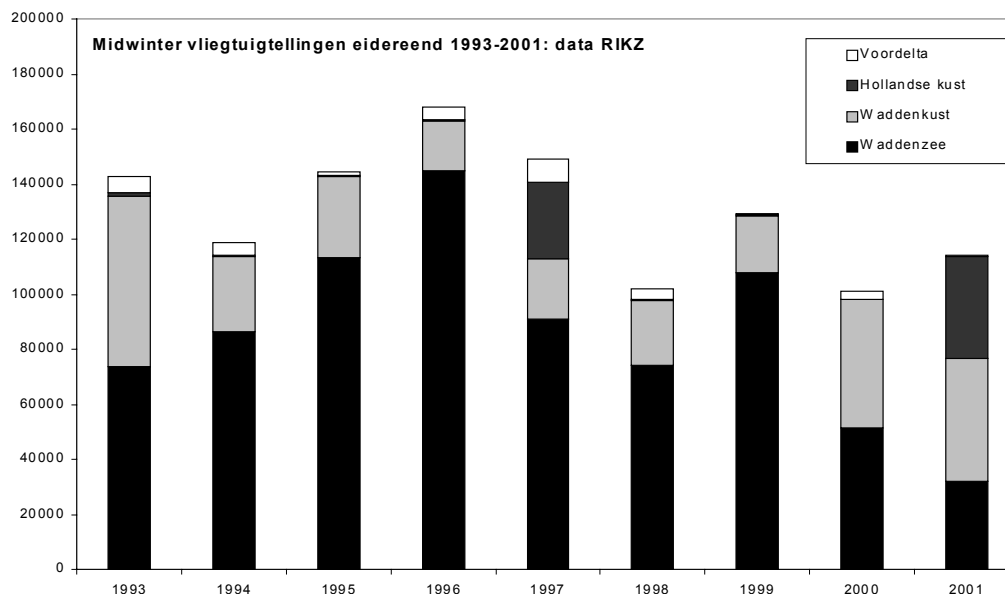
In de vorige winter (1999/2000) was er een ongekende sterfte van eiders, met een geschat aantal dode vogels van 21.000. Nu, in 2000/2001, was de sterfte minder zwaar, maar nog steeds opmerkelijk hoog, vooral in de westelijke Waddenzee (Texel en Vlieland). Griezellig hierbij is dat op Vlieland veel zeer oude, nog door Kees Swennen geringde, broedvogels dood werden gevonden (zie de bijdrage van Kees Camphuysen hieronder). Veel van de aangespoelde kadavers waren volledig 'afgekloven'. Ze bestonden uit een (veelal) gave kop, een vrijwel vleesloze ruggengraat met aanhangende botten, en de vleugels en poten. De meeste van deze dode vogels waren niet lang dood. Het vermoeden bestaat dat deze kadavers 'besprongen' zijn door krabben en andere onderwaterseters (vraat aan eenmaal gestrande kadavers door meeuwen, kraaien of ratten ziet er anders uit). Dit beeld is ongebruikelijk en zou kunnen wijzen op een uitzonderlijk hoge krabbenpopulatie, of een populatie zeer hongerige krabben die (ook) niets anders te eten hadden. Veel eiders weken uit naar de kust voor Noord-Holland en zij overleefden hier goed op een dieet van strandschelpen (*Spisula*). De zeer actieve telgroep van de Windbreker vond slechts bij uitzondering een dode eider op de kust van Noord-Holland. Pas in april deed men hier de eerste opmerkelijke vondst in deze: 14 vers dode Eidereenden op de Hondsbossche Zeewering. In het algemeen overleefden de 'Spisula-eiders' deze winter dus goed en de 'thuisblijvers' in de Waddenzee slecht. Anders gezegd: de Noordzeespisula heeft deze winter de eiders gered van een meer massale sterfte zoals die optrad in de vorige winter, toen er veel minder *Spisula* beschikbaar was. In beide winters ontvluchtten de eiders massaal de Waddenzee. In 2000 ging het ook daar mis, in 2001 ging het op de Noordzee goed, maar in de Waddenzee niet. Er is dus een probleem in de Waddenzee, en het is niet zo dat het op de Noordzee zo geweldig is dat alle eiders naar buiten worden gelokt (een wel eens geventileerde hypothese in kringen van schelpdierdeskundigen). Terug naar het RIKZ rapport, dat de vinger op de zere plek legt: 'bij een afname van de totale aantallen overwinterende eiders in Nederland, gemiddeld over de laatste vier jaar met 15-20% ten opzichte van begin jaren 90, valt op dat de westelijke Waddenzee het meest in aantallen heeft ingeboet'. In de Waddenzee waren zowel de diepere delen (met commerciële mosselpercelen) als de ondiepe delen (waar wilde mossels en kokkels horen voor te komen) in 2001 sterk onderbezet. De cijfers (zie onderstaand overzicht van de RIKZ tellingen) spreken boekdelen. Het gaat slecht met de eidereend in de Waddenzee. De Noordzeekustzone neemt de functie van belangrijkste overwinteringsgebied van deze soort in Nederland meer en meer over. In tegenstelling tot de Waddenzee, waar twee belangrijke prooi-soorten voorkomen (mossel en kokkel), zit er op de Noordzee slechts één belangrijke prooi: *Spisula*. De Noordzee is hiermee een simpeler en wellicht nog kwetsbaarder systeem.

De situatie bij de zwarte zee-eend, dé *Spisula*-eter bij uitstek, is minder duidelijk. RIKZ telde redelijke aantallen in 2001 (66.318). Ze zaten op andere *Spisula*-banken dan de eiders. De zwarte zee-eenden zaten geconcentreerd bij Ameland en in mindere mate bij midden-Terschelling, terwijl de eiders bij west-Terschelling zaten, bij zuidelijk Texel en voor de kust van Noord-Holland (vooral later in de winter: zie zeetrekoverzicht). Een kwestie van verschillende voorkeuren of van competitie?

In 2000 werd een dieptepunt bereikt in de aantallen zwarte zee-eenden (35.881). In tegenstelling tot de eiders, die in Nederland bleven hangen en er massaal stierven, bleven de zwarte zee-eenden toen juist weg uit de Nederlandse kustwateren bij gebrek aan voldoende *Spisula*. In 2001 was er herstel van *Spisula* én van de aantallen zwarte zee-eenden, maar tevens een verder toegenomen competitie met de uitgeweken eiders op de Noordzee.

Mardik Leopold, redactie

Figuur: Vliegtuiggegevens van de midwintertellingen van eidereenden voor heel Nederland, opgesplitst naar: Waddenzee; kustzone benoorden (westen) de Waddeneilanden; de kustzone van Noord-Holland en de Voordelta (van onder naar boven). Overgenomen uit besproken rapport: C.M. Berrevoets, R.H. Witte & F.A. Arts 2001: Midwintertelling van zee-eenden in de Waddenzee en Nederlandse kustwateren, januari 2001. Werkdocument RIKZ/IT/2001.814x.

Dode Eidereenden in de winter 2000/2001

In de winter 2000/2001 vond er opnieuw een opvallende extra sterfte plaats onder eidereenden en deze strandingen waren het vervolg van een massale sterfte onder eidereenden in de voorgaande winter (Camphuysen 2001, Piersma & Camphuysen 2001).

Tussen november 2000 en april 2001 jaar werden er 1808 Eidereenden gevonden, en bij een tamelijk geringe telinspanning in de zomer van 2000 nog eens 809. Sinds november 1999, toen voor het eerst melding werd gemaakt van verhoogde sterfte van deze schelpenetende eendensoort, werden tijdens NZG/NSO tellingen 10.993 dode Eidereenden geregistreerd. De symptomen waren in de afgelopen winter gelijk aan die in het voorafgaande seizoen: sterke vermagering, in sommige gevallen ernstig gesleten slagpennen en staartveren. Er waren echter ook opvallende verschillen. Ten eerste ging het nu om veel meer volwassen vogels dan vorige winter, maar bovendien was de sterfte sterk gelokaliseerd: de kop van Texel en Vlieland. Tijdens de tellingen werden opnieuw veel (in Nederland) geringde adulte vogels gevonden, waaruit opgemaakt mag worden dat (opnieuw) een zware slag aan de broedpopulatie in de westelijke Waddenzee is toegebracht. In het Waddengebied werden buitengewoon weinig juveniele Eidereenden gezien; symptoom van een geringe jongenproductie in 2000 (Oosterhuis 2000; Oosterhuis & Van Dijk 2001).

De sterfte werd opnieuw vooral door verhongering veroorzaakt (alle gecontroleerde vogels waren ernstig vermagerd), maar veel meer dan vorig jaar hebben in Nederland overwinterende eidereenden ditmaal hun toevlucht gezocht tot de Noordzeekustwateren. Bij Camperduin, waar een flinke *Spisula*-bank te vinden was, verbleven begin februari minstens 100.000 eidereenden (Nick van der Ham *pers. comm.*) die kennelijk redelijk aan de kost konden komen, want de sterfte voor de Noord-Hollandse kust viel erg mee (zij het dat zij ook daar hoger was dan ooit het geval is geweest). Ook het monitoringonderzoek van het RIKZ had al laten zien dat maar weinig eidereenden in het Waddengebied waren achtergebleven (Berrevoets & Arts 2001). Uit de ringmeldingen blijkt dat de in de Waddenzee achtergebleven vogels tot de eigen broedvogelpopulatie behoorden (Tabel 3). Van 58 in Nederland geringde eidereenden die sinds november 1999 door NSO-medewerkers werden gemeld, werden 37 exemplaren op en rond de kolonie van Vlieland gevonden. Daarvan werden 23 exemplaren gedurende de eerste maanden van 2001 aangetroffen. Veel van deze vogels waren nog in